

วารสารธรรมเพื่อชีวิต

JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE

ISSN: 2822-048X

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Original Research Article

Analyze of the Law on the Procedure for Considering Corruption and Misconduct Cases: Case study of the Abbot who Performing or Neglect to Performing his duties Improperly or Corruption According to the Criminal Code Section 157 and the Sangha Act B.E.2505, amend (No 2) B.E. 2535

วิเคราะห์กฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ศึกษากรณีเจ้าอาวาสปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ หรือโดยทุจริต ตามประมวล

กฎหมายอาญา มาตรา 157 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505

แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535

Paradorn Rojanadechanon^{1*}

ภราดร โรจนเดชาชนนท์^{1*}

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. Paradorn Rojanadechanon*

ภราดร โรจนเดชาชนนท์

Faculty of Social Science,
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Thailand.

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย

Email: 19paradornlawyer@gmail.com

คำสำคัญ:

กฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ, เจ้าอาวาส, การละเว้นการปฏิบัติหน้าที่

Keywords:

Law on Procedures for Corruption and
Misconduct Cases, Abbot, Failure to
Perform Official Duties

Article history:

Received: 17/01/2026

Revised: 20/03/2026

Accepted: 10/04/2026

Available online: 14/05/2026

How to Cite:

Rojanadechanon, P. (2026). Analyze of the Law on the Procedure for Considering Corruption and Misconduct Cases: Case study of the Abbot who Performing or Neglect to Performing his duties Improperly or Corruption According to the Criminal Code Section 157 and the Sangha Act

ABSTRACT

This research aims to: (1) examine the conceptual framework, theoretical foundations, and historical development of criminal proceedings; (2) analyze acts or omissions of misconduct and corruption committed by state officials and abbots; (3) critically study and compare the inquisitorial system with principles of justice in corruption and misconduct criminal cases; and (4) propose recommendations for the protection of abbots' legal rights during investigation, inquiry, and trial stages. This study adopts a qualitative research methodology based on documentary research. The population and sources of data include primary sources, namely the Tipiṭaka (Buddhist Canon), relevant laws, and secondary sources such as legal commentaries, Supreme Court decisions, textbooks, academic articles, and research studies related to corruption cases and inquisitorial criminal procedures. The research instrument used was a document analysis form. Data were collected through systematic review, categorized, analyzed through content analysis, and synthesized using descriptive interpretation.

The findings reveal that the inquisitorial system in corruption and misconduct criminal cases is fundamentally different from the adversarial system in general criminal

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai-Journal Citation Index Centre

<https://soo8.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

B.E. 2505, amend (No 2) B.E. 2535.
Journal Dhamma for Life, 32(3), 306-320.

proceedings, as it emphasizes an active judicial role in fact-finding to ensure substantive justice. However, such procedures are complex and require a deep understanding among practitioners involved in the justice process. Corruption and misconduct by state officials and abbots remain significant issues affecting governance quality and national development. Although specialized courts and specific legislation, such as the Criminal Court for Corruption and Misconduct Cases, have been established, gaps remain in safeguarding the rights of accused persons. In particular, legal protection for abbots during investigation and trial stages is still insufficient and not fully aligned with the constitutional principle of presumption of innocence under Section 29 of the Constitution of the Kingdom of Thailand B.E. 2560 (2017). This study concludes that while anti-corruption mechanisms are legally and institutionally strengthened, a more balanced legal framework is required to ensure both effective prosecution and adequate protection of individual rights. The research recommends legal reform to enhance procedural safeguards for abbots and similarly situated accused persons, thereby improving fairness in judicial proceedings and contributing to the stability of both the justice system and Buddhism.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักแนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการดำเนินคดีอาญา 2) วิเคราะห์การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาส 3) ศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ระบบไต่สวนกับความยุติธรรมในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ และ 4) เสนอแนะแนวทางการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในระหว่างการถูกสอบสวน ไต่สวน และพิจารณาคดี การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ประชากรและแหล่งข้อมูลประกอบด้วยเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คำอธิบายกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกา ตำราบทความวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาทุจริตและระบบไต่สวน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) โดยดำเนินการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์เนื้อหา จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบมีลักษณะการค้นหาคำความจริงที่แตกต่างจากระบบกล่าวหาในคดีอาญาทั่วไป โดยมุ่งเน้นบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาคำความจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเชิงเนื้อหา อย่างไรก็ตาม การดำเนินคดีดังกล่าวมีความซับซ้อนและต้องอาศัยความเข้าใจเชิงลึกของผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม ทั้งนี้ การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
 Thai Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

ส่งผลกระทบต่อระบบธรรมาภิบาลและการพัฒนาประเทศ แม้ว่าจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบและกฎหมายเฉพาะเพื่อแก้ไขปัญหา แต่ยังพบข้อจำกัดด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสซึ่งยังขาดกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองสิทธิระหว่างกระบวนการสอบสวนหรือไต่สวนให้สอดคล้องกับหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ ผลการศึกษาจึงเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการปราบปรามการทุจริตและการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา อันจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

บทนำ

การทุจริตเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อความมั่นคงทางสังคม เศรษฐกิจ และคุณภาพธรรมาภิบาลของรัฐในระดับสากล โดยเป็นหนึ่งในอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศ เนื่องจากการเบี่ยงเบนทรัพยากรสาธารณะไปสู่การแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ส่งผลให้ประสิทธิภาพของการบริหารจัดการภาครัฐลดลงอย่างมีนัยสำคัญ (Transparency International, 2023) ในระดับประชาคมระหว่างประเทศ ได้มีการพัฒนากรอบกฎหมายเพื่อรองรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริตอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ. 2003 (United Nations Convention Against Corruption: UNCAC) ซึ่งกำหนดพันธกรณีให้รัฐภาคีต้องดำเนินการทั้งด้านการป้องกัน การกำหนดความผิดทางอาญา และการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อยกระดับความร่วมมือระหว่างประเทศในการต่อต้านการทุจริต (United Nations Office on Drugs and Crime, 2004; คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ, 2551) สำหรับประเทศไทย ในฐานะรัฐภาคีของอนุสัญญาดังกล่าว ได้มีการพัฒนาโครงสร้างทางกฎหมายและสถาบันอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับการป้องกันและปราบปรามการทุจริต โดยเฉพาะการจัดตั้งองค์กรอิสระ เช่น คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) รวมถึงการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการตรวจสอบและดำเนินคดีทุจริต อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรอบกฎหมายของประเทศไทยจะมีพัฒนาการในเชิงโครงสร้างอย่างต่อเนื่อง แต่การบังคับใช้กฎหมายยังคงต้องอาศัยกลไกทางกระบวนการยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของคดีทุจริต โดยเฉพาะการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ซึ่งนำระบบไต่สวน (inquisitorial system) มาใช้เป็นกลไกหลัก ศาลมีบทบาทเชิงรุกในการแสวงหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงที่ครบถ้วนสำหรับการวินิจฉัยคดี ซึ่งแตกต่างจากระบบกล่าวหา (adversarial system) ที่คู่ความมีบทบาทหลักในการนำเสนอพยานหลักฐาน ระบบดังกล่าวส่งผลให้ผู้ถูกกล่าวหาจำเป็นต้องมีความเข้าใจเชิงกระบวนการยุติธรรมตั้งแต่ขั้นสอบสวน เพื่อให้สามารถใช้สิทธิในการต่อสู้คดีได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติยังพบข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและการตีความกฎหมาย โดยเฉพาะในกรณีของผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย เช่น เจ้าอาวาส ซึ่งตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45

ได้กำหนดสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ทั้งนี้ ยังมีข้อถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับความเหมาะสมของการขยายสถานะดังกล่าว เมื่อพิจารณาจากลักษณะหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่มุ่งเน้นการบริหารกิจการภายในวัดมากกว่าการใช้อำนาจในเชิงโครงสร้างรัฐ ส่งผลให้การตีความสถานะดังกล่าวโดยศาล โดยเฉพาะในความผิดตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 อาจก่อให้เกิดภาระความรับผิดชอบทางอาญาที่สูงขึ้น และอาจนำไปสู่ความไม่สมดุลระหว่างอำนาจหน้าที่ที่แท้จริงกับความรับผิดชอบกฎหมาย ประเด็นดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อหลักความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม ทั้งในด้านสิทธิในการต่อสู้คดี สิทธิในการได้รับการปล่อยชั่วคราว และผลกระทบต่อสถานะทางสังคมและศาสนาของผู้ถูกกล่าวหา

จากการทบทวนวรรณกรรม พบช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญ ได้แก่ (1) การขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับความเหมาะสมของระบบไต่สวนในคดีที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุ (2) การขาดการศึกษาเชิงระบบเกี่ยวกับผลกระทบของสถานะเจ้าพนักงานต่อสิทธิในกระบวนการยุติธรรม (3) การขาดการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างเจตนารมณ์ของกฎหมายคณะสงฆ์กับการตีความของศาล (4) การขาดการวิเคราะห์เชิงนโยบายเกี่ยวกับมาตรการคุ้มครองสิทธิในบริบทคดีทุจริตที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ดังนั้น การศึกษานี้จึงมุ่งวิเคราะห์ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยเฉพาะกรณีเจ้าอาวาสที่ถูกดำเนินคดีตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 เพื่อประเมินความสอดคล้องระหว่างกระบวนการยุติธรรมกับหลักความเป็นธรรม พร้อมทั้งเสนอแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายและกลไกการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ในมิติของกฎหมายอาญา กระบวนวิธีพิจารณาความ และบริบททางศาสนา องค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดว่าด้วยความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (procedural justice) และใช้เป็นฐานในการกำหนดนโยบายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างการปราบปรามการทุจริตและการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในประเทศไทย

วิวัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทยพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากระบบจารีตสู่ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่สอดคล้องกับหลักนิติรัฐสมัยใหม่ ในสมัยสุโขทัยกระบวนการยุติธรรมยังไม่มีโครงสร้างแน่นอน อำนาจตุลาการรวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงวินิจฉัยข้อพิพาทโดยตรง สะท้อนลักษณะรัฐรวมศูนย์ (กรมศิลปากร, 2547) ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ระบบยุติธรรมมีความเป็นระบบมากขึ้นผ่าน “กฎหมายตราสามดวง” ซึ่งรวบรวมบทบัญญัติด้านวิธีพิจารณาความอาญา แต่กระบวนการยังคงเป็นระบบไต่สวนและมีการใช้วิธีพิสูจน์เชิงจารีต รวมถึงการบังคับให้รับสารภาพ โดยยังขาดความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการ (ราชบัณฑิตยสภา, 2549) จุดเปลี่ยนสำคัญเกิดหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ซึ่งนำไปสู่แรงกดดันจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ส่งผลให้เกิดการปฏิรูประบบศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการจัดตั้งโครงสร้างศาลสมัยใหม่ กรมอัยการ และการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบกล่าวหา พร้อมการตรากฎหมายวิธีพิจารณาความฉบับแรกในช่วง ร.ศ. 115 และการสังคายนากฎหมายโดยคณะกรรมการชุด ร.ศ. 116 นำไปสู่การวางรากฐานกฎหมายสมัยใหม่

(Baker & Phongpaichit, 2014) ต่อมา การจัดทำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาสำเร็จใน พ.ศ. 2478 โดยกำหนดระบบกล่าวหาอย่างสมบูรณ์ แยกบทบาทการสอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาคดีอย่างชัดเจน ศาลมีสถานะเป็นองค์กรอิสระ และรับรองสิทธิของผู้ต้องหาในกระบวนการยุติธรรมตามหลักนิติรัฐ (สำนักงานศาลยุติธรรม, 2563) ก่อนที่การยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในปี พ.ศ. 2481 จะทำให้ระบบศาลไทยมีอธิปไตยสมบูรณ์ โดยสรุป พัฒนาการของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทยสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากระบบอำนาจรวมศูนย์ไปสู่ระบบนิติรัฐสมัยใหม่ที่มีการแบ่งแยกอำนาจและรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบและเป็นสถาบัน

แนวคิดและความหมายของระบบการดำเนินคดีอาญา

การดำเนินคดีอาญาเป็นกระบวนการทางกฎหมายที่มุ่งตรวจสอบข้อเท็จจริงของข้อกล่าวหาเพื่อให้ได้ข้อยุติ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการแสวงหาความจริงภายใต้กระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่ง “ความจริง” ที่ใช้ในการวินิจฉัยคดีต้องเป็นความจริงที่ได้มาภายใต้กระบวนการยุติธรรมที่ถูกต้อง (คณิต ณ นคร, 2564) ดังนั้นหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมจึงมีบทบาทร่วมกันในการแสวงหาความจริงเพื่อให้การชี้ขาดคดีมีความถูกต้องและมีประสิทธิภาพ (สมทรัพย์ นำอำนวย, 2541) ระบบการดำเนินคดีอาญา (criminal procedure system) หมายถึงโครงสร้างและกลไกของรัฐในการค้นหาความจริงและชี้ขาดข้อพิพาททางอาญา ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระบบหลัก ได้แก่ ระบบไต่สวน ระบบกล่าวหา และระบบผสม (อรรถพล ใหญ่สว่าง, 2526) ระบบไต่สวน (inquisitorial system) ให้ศาลหรือผู้ไต่สวนมีบทบาทเชิงรุกในการแสวงหาพยานหลักฐาน โดยกระบวนการเน้นสำนวนเอกสาร การพิจารณาไม่เปิดเผยอย่างสมบูรณ์ และจำกัดบทบาทของคู่ความ ส่งผลให้ลักษณะคดีเป็นแบบไม่เป็นคู่พิพาท (non-adversarial) ระบบกล่าวหา (adversarial system) แยกบทบาทการสอบสวน ฟ้องร้อง และพิจารณาออกจากกันอย่างชัดเจน โดยคู่ความเป็นผู้มีบทบาทหลักในการนำเสนอ ศาลวางตัวเป็นกลาง กระบวนการพิจารณาเน้นการไต่สวนด้วยวาจาในที่เปิดเผย และโจทก์มีภาระพิสูจน์ความผิดเกินกว่าข้อสงสัยอันสมเหตุสมผล ระบบผสม (mixed system) เป็นการบูรณาการข้อดีของทั้งสองระบบ โดยในชั้นสอบสวนมีลักษณะเชิงไต่สวน ขณะที่การพิจารณาในศาลยึดหลักการต่อสู้คดีแบบกล่าวหา ประเทศในระบบกฎหมายภาคพื้นยุโรปหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย ได้พัฒนาระบบดังกล่าวให้ศาลมีบทบาทเชิงรุกบางส่วนเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการค้นหาความจริง (โสภณ รัตนกร, 2564) อย่างไรก็ตาม การพึ่งพาคู่ความเป็นหลักอาจส่งผลให้ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในศาลไม่สอดคล้องกับความจริงเชิงประจักษ์ (สมทรัพย์ นำอำนวย, 2541)

การดำเนินคดีอาญาที่เป็นคดีทุจริตและประพฤตินิคมชอบ

การดำเนินคดีอาญาในศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบเป็นกระบวนการพิจารณาคดีเฉพาะทางที่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ โดยมีฐานอำนาจตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 ซึ่งกำหนดขอบเขตอำนาจศาลทั้งในเชิงประเภทคดีและสถานะ

ผู้กระทำความผิดอย่างชัดเจน คดีในอำนาจศาลดังกล่าวต้องเป็นคดีอาญาที่เข้าลักษณะ “คดีทุจริตและประพฤติมิชอบ” ตามมาตรา 3 อันครอบคลุมการใช้อำนาจรัฐโดยมิชอบ การแสวงหาประโยชน์โดยทุจริต และการกระทำความผิดที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องในฐานะตัวการ ผู้ใช้ ผู้สนับสนุน หรือผู้สมคบ ในด้านขอบเขตบุคคล “เจ้าหน้าที่ของรัฐ” ถูกนิยามอย่างกว้าง ครอบคลุมทั้งข้าราชการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐ ผู้บริหารท้องถิ่น พนักงานรัฐวิสาหกิจ และเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา เพื่อรองรับการควบคุมการใช้อำนาจรัฐทุกรูปแบบที่อาจนำไปสู่การทุจริต ขณะที่ขอบเขตความผิดมิได้จำกัดเฉพาะประมวลกฎหมายอาญา แต่รวมถึงกฎหมายพิเศษ เช่น ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ การรับสินบน การใช้อำนาจโดยมิชอบ การจัดซื้อจัดจ้าง การฟอกเงินที่เกี่ยวข้องกับการทุจริต ตลอดจนความผิดเกี่ยวกับบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินและการรั่วไหลผิดปกติ ทั้งนี้ ศาลยังมีอำนาจพิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกันเพื่อประสิทธิภาพของกระบวนการพิจารณา เว้นแต่คดีที่อยู่ในอำนาจศาลเฉพาะอื่นตามที่กฎหมายกำหนด ในเชิงหลักกฎหมาย ความผิดเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ราชการ (มาตรา 147–166) เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสถานะเจ้าพนักงานกับการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ โดยบุคคลภายนอกอาจรับผิดในฐานะผู้สนับสนุนเท่านั้น แนวคำพิพากษาศาลฎีกายืนยันว่าองค์ประกอบสำคัญคือการใช้อำนาจหรือละเว้นหน้าที่โดยทุจริตที่เชื่อมโยงกับตำแหน่งหน้าที่โดยตรง รวมถึงความผิดฐานสินบน (มาตรา 149) ซึ่งถือเป็นความผิดสำเร็จแม้กระทำในรูปแบบละเว้นหน้าที่หากมีเจตนาแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ ตลอดจนความผิดตามมาตรา 157 ซึ่งศาลใช้เป็นบททั่วไปในกรณีการใช้อำนาจโดยมิชอบ

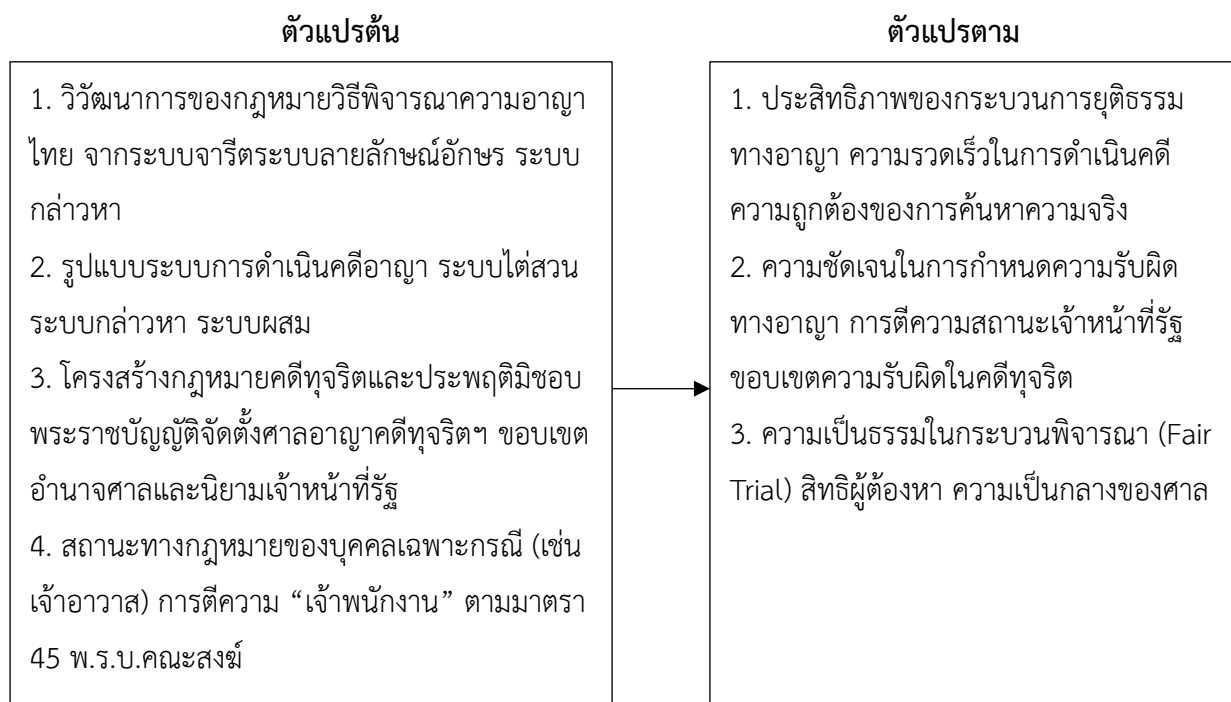
โดยสรุป ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบทำหน้าที่เป็นกลไกเฉพาะในการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ โดยมีแกนหลักอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่าง “สถานะของผู้กระทำ” และ “การใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ” ซึ่งได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านแนวคำพิพากษาศาลฎีกา สะท้อนทิศทางการพัฒนาระบบกฎหมายไทยที่มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตอย่างเป็นระบบ (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559; ประมวลกฎหมายอาญา; คำพิพากษาศาลฎีกาที่เกี่ยวข้อง)

ความสัมพันธ์ระหว่างสถานะเจ้าอาวาสกับความเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 45 บัญญัติให้พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ก่อให้เกิดประเด็นการตีความว่า “เจ้าอาวาส” อยู่ในข่ายดังกล่าวหรือไม่ เมื่อพิจารณาโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม อำนาจการปกครองคณะสงฆ์เป็นระบบลำดับชั้นภายใต้มหาเถรสมาคม โดยกำหนดให้พระสังฆาธิการ ได้แก่ เจ้าคณะในระดับต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจปกครองเชิงโครงสร้างระดับชาติและภูมิภาค (Sangha Act B.E. 2505, amended B.E. 2535) ในขณะที่ “เจ้าอาวาส” มีอำนาจตามมาตรา 38 ในลักษณะการบริหารจัดการวัดเป็นรายหน่วย (temple-level administration) ครอบคลุมเฉพาะการดูแลความเรียบร้อยภายในวัดและการบังคับใช้ระเบียบภายใน มิได้มีอำนาจบังคับบัญชาในโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางหรือภูมิภาค แม้กฎหมายมหาเถรสมาคมจะจัดให้เจ้าอาวาสเป็นพระสังฆา

การลำดับหนึ่งในเชิงระบบการแต่งตั้ง แต่ยังคงมีข้อถกเถียงว่าการจัดสถานะดังกล่าวทำให้เจ้าอาวาสเป็น “ผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์” ตามมาตรา 45 หรือไม่ เมื่อพิจารณาเชิงตีความอย่างเป็นระบบ บทบัญญัติมาตรา 45 ประกอบมาตรา 20 และมาตรา 22 สะท้อนว่าผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ หมายถึงผู้มีอำนาจในโครงสร้างลำดับชั้นของการปกครอง มิใช่ผู้บริหารวัดเฉพาะหน่วย ดังนั้น เจ้าอาวาสจึงมีลักษณะเป็นผู้บริหารวัดมากกว่าใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์ในความหมายเชิงโครงสร้าง โดยสรุป โครงสร้างกฎหมายคณะสงฆ์แยกบทบาทระหว่าง (1) ผู้ใช้อำนาจปกครองคณะสงฆ์เชิงลำดับชั้น ซึ่งเข้าข่ายมาตรา 45 และ (2) ผู้บริหารวัดในระดับหน่วย ซึ่งมีอำนาจจำกัดภายในวัด ส่งผลให้สถานะของเจ้าอาวาสในฐานะ “เจ้าพนักงาน” ตามมาตรา 45 ยังมิได้มีความชัดเจนโดยอัตโนมัติ หากปราศจากการกำหนดหรือการตีความขยายความโดยกฎหมายลำดับรองอย่างชัดเจน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีและประวัติความเป็นมาของการดำเนินคดีอาญา
2. เพื่อศึกษาการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาส รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ระบบไต่สวนและความยุติธรรมที่ได้จากระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมทั้งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

4. เพื่อการได้มาซึ่งข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีอาญา มาตรา 157 กับเจ้าอาวาส และแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในระหว่างการถูกสอบสวน หรือไต่สวนในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

สมมติฐานการวิจัย

โครงสร้างและกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบภายใต้มาตรา 157 ของประมวลกฎหมายอาญา มีลักษณะเป็นระบบที่มุ่งเน้นการใช้อำนาจรัฐในการควบคุมและตรวจสอบความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างเข้มงวด

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นกรอบการศึกษา มุ่งวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางกฎหมายและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายโครงสร้าง แนวคิด หลักการ และกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยเฉพาะกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐและเจ้าอาวาสภายใต้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 โดยเน้นการตีความเชิงเหตุ-ผล (causal interpretation) และการวิเคราะห์เชิงระบบ (systemic analysis)

ขอบเขตการวิจัยครอบคลุมเอกสารกฎหมายทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติศาลอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2559 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ส่วนเอกสารทุติยภูมิประกอบด้วย หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ คำพิพากษาศาลฎีกา งานวิจัย และแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่น่าเชื่อถือ

ในการวิจัยหมายถึงกลุ่มเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ และบทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสในกระบวนการยุติธรรม โดยกลุ่มตัวอย่างคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความเกี่ยวข้อง ความสำคัญเชิงเนื้อหา และความน่าเชื่อถือทางวิชาการ

เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) ตารางวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Analysis Matrix) และกรอบการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Legal Analysis Framework) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ระบบไต่สวนและระบบกล่าวหา รวมถึงโครงสร้างกระบวนการยุติธรรม

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ โดยดำเนินการตามลำดับ ได้แก่ การกำหนดรหัสข้อมูล (coding) การจัดหมวดหมู่ (categorization) การตีความเชิงวิเคราะห์ (interpretation) และการสังเคราะห์เชิงประเด็น (thematic synthesis) เพื่อสร้างองค์ความรู้เชิงระบบเกี่ยวกับกระบวนการทางกฎหมาย

ผลการวิจัยคาดว่าจะนำไปสู่ความเข้าใจเชิงระบบของกระบวนการดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ การวิเคราะห์บทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสภายใต้กรอบกฎหมาย การประเมินความเป็นธรรมของระบบไต่สวน ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอทางกฎหมายเพื่อพัฒนากระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองสิทธิภายใต้มาตรา 157 อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า หลักแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญามีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบยุติธรรมทางอาญาอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่ระบบกล่าวหา (Adversarial System) ถูกออกแบบขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดเสรีนิยมคลาสสิก ซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นอิสระของคู่ความในการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาล โดยรัฐมีบทบาทในฐานะ “ผู้คุมกติกา” มากกว่าผู้แสวงหาความจริงโดยตรง อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบททางสังคมและความซับซ้อนของอาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะคดีที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตและการใช้อำนาจรัฐในทางมิชอบ ระบบยุติธรรมทางอาญาจึงได้พัฒนาไปสู่รูปแบบผสมผสาน (Mixed System) ที่นำองค์ประกอบของระบบไต่สวน (Inquisitorial Elements) เข้ามาเสริม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการค้นหาความจริงเชิงเนื้อหา (Substantive Truth) มากกว่าความจริงเชิงกระบวนการ (Procedural Truth) พัฒนาการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐจากการเป็นเพียง “ผู้ควบคุมการแข่งขันระหว่างคู่ความ” ไปสู่ “ผู้มีบทบาทเชิงรุกในการอำนวยความสะดวก” ผ่านการออกแบบกลไกตรวจสอบถ่วงดุล (Checks and Balances) ที่มีความละเอียดอ่อนมากขึ้น ทั้งในระดับการสอบสวน การฟ้องร้อง และการพิจารณาพิพากษา ทั้งนี้ แนวโน้มดังกล่าวยังสอดคล้องกับทฤษฎีความยุติธรรมเชิงสถาบัน (Institutional Justice Theory) ที่มุ่งเน้นให้กระบวนการยุติธรรมสามารถตอบสนองต่อความเป็นจริงทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ลดทอนหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิเคราะห์เชิงกฎหมายและเชิงโครงสร้างพบว่า ปัญหาการปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงกรณีของเจ้าอาวาสมีลักษณะเป็น “ปัญหาเชิงโครงสร้างเชิงระบบ” (Systemic Structural Problem) มากกว่าปัญหาพฤติกรรมรายบุคคล โดยมีองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ (1) การมีอำนาจดุลพินิจของเจ้าหน้าที่รัฐที่ค่อนข้างกว้าง (Broad Administrative Discretion) (2) ความไม่สมบูรณ์ของกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลภายในองค์กร และ (3) ความคลุมเครือของขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มาตรา 157 แห่งประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นบทบัญญัติหลักในการเอาผิดเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ยังคง

ประสบปัญหาในเชิงการตีความและการบังคับใช้ (Interpretative and Enforcement Inconsistency) ทั้งในด้านองค์ประกอบความผิด เช่น “โดยมิชอบ” และ “โดยทุจริต” ซึ่งในทางปฏิบัติศาลและพนักงานสอบสวนอาจมีแนวทางตีความที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย (Legal Uncertainty) นอกจากนี้ยังพบว่ากลไกการตรวจสอบภายในองค์กรของรัฐและองค์กรทางศาสนาไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ เนื่องจากข้อจำกัดด้านความเป็นอิสระของหน่วยงานตรวจสอบ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในองค์กรที่อาจนำไปสู่ภาวะ “การกำกับดูแลตนเองที่ไม่สมบูรณ์” (Imperfect Self-Regulation) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาการใช้อำนาจโดยมิชอบยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลการศึกษาระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบพบว่า ระบบดังกล่าวมีโครงสร้างที่แตกต่างจากระบบกล่าวหาอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการเพิ่มบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาข้อเท็จจริง (Judicial Fact-Finding Activism) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขข้อจำกัดของระบบกล่าวหาที่พึ่งพาความสามารถของคู่ความในการนำเสนอพยานหลักฐานเป็นหลัก ในระบบไต่สวน ศาลมิได้เป็นเพียงผู้วินิจฉัยข้อพิพาทระหว่างคู่ความเท่านั้น แต่ยังมิบทบาทในการกำหนดทิศทางการสืบพยาน การเรียกพยานหลักฐานเพิ่มเติม และการตรวจสอบความครบถ้วนของข้อเท็จจริง ซึ่งส่งผลให้กระบวนการพิจารณาคดีมีแนวโน้มมุ่งสู่การค้นหาความจริงที่แท้จริง (Material Truth Orientation) อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นถึงความท้าทายเชิงโครงสร้างของระบบดังกล่าว โดยเฉพาะประเด็นความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา (Balance between Crime Control and Due Process Model) ซึ่งหากบทบาทของศาลมีลักษณะเชิงรุกมากเกินไป อาจก่อให้เกิดข้อกังวลเกี่ยวกับความเป็นกลางของศาล (Judicial Neutrality) และหลักความเสมอภาคของคู่ความในกระบวนการพิจารณา ดังนั้น ระบบไต่สวนจึงต้องอาศัยกลไกกำกับเชิงสถาบัน (Institutional Safeguards) ที่เข้มแข็ง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการแสวงหาความจริงนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือการลดทอนหลักการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ผลการวิจัยพบว่า แม้ประเทศไทยจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ รวมถึงมีกฎหมายและกระบวนการเฉพาะเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินคดีทุจริต แต่ยังคงปรากฏช่องว่างทางกฎหมาย (Legal Gaps) ในด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาอย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยเฉพาะกรณีของเจ้าอาวาส ซึ่งมีสถานะทางสังคมและศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะ (Hybrid Social-Religious Status) ส่งผลให้การดำเนินคดีมีความละเอียดอ่อนมากกว่าคดีอาญาทั่วไป แต่กฎหมายที่มีอยู่ยังไม่สามารถสะท้อนความซับซ้อนดังกล่าวได้อย่างเพียงพอ ทั้งในขั้นตอนการสอบสวน การควบคุมตัว การไต่สวน และการพิจารณาคดี ผลการวิเคราะห์ยังพบว่า หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) แม้จะได้รับการรับรองในเชิงหลักการ แต่ในทางปฏิบัติยังมีความเสี่ยงจากการตีความและการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจนำไปสู่การตีตราทางสังคม (Social Stigmatization) และผลกระทบต่อสถานะของผู้ถูกกล่าวหาแม้ยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด ดังนั้น จึงมีความจำเป็นในการพัฒนากลไกทางกฎหมายเพิ่มเติมที่ไม่เพียงคุ้มครองสิทธิในเชิงกระบวนการ แต่ยังคงคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity) และสถานะทางสังคมของผู้ถูกกล่าวหาในระหว่างกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

โดยสรุป ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบมีความโดดเด่นในการมุ่งแสวงหาความจริงเชิงเนื้อหาและเพิ่มบทบาทเชิงรุกของศาล อย่างไรก็ตาม การบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติยังเผชิญข้อจำกัดด้านความชัดเจนของหลักเกณฑ์การดำเนินคดีและการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสซึ่งยังขาดกลไกทางกฎหมายที่เหมาะสมในการรับรองสิทธิในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม ผลการวิจัยจึงเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีตามมาตรา 157 และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคดีทุจริต โดยมุ่งเน้นการสร้างดุลยภาพระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรม อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของหลักนิติธรรม (Rule of Law) และความยั่งยืนของทั้งระบบกระบวนการยุติธรรมและสถาบันทางศาสนาในระยะยาว

อภิปรายผล

หลักแนวคิด ทฤษฎี และพัฒนาการของการดำเนินคดีอาญา

พัฒนาการของกระบวนการดำเนินคดีอาญาในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของการผสมผสานเชิงโครงสร้างระหว่างแนวคิดของระบบกล่าวหา (accusatorial system) และองค์ประกอบบางประการของระบบไต่สวน (inquisitorial system) ซึ่งมิได้พัฒนาอย่างแยกขาดจากกัน หากแต่เกิดจากกระบวนการปรับตัวเชิงสถาบันของรัฐไทยภายใต้บริบททางการเมือง การบริหาร และสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง ในเชิงทฤษฎี ระบบกล่าวหาให้ความสำคัญกับหลักการ “ความเป็นคู่ขัดแย้ง” (adversarial principle) โดยกำหนดบทบาทของพนักงานสอบสวน อัยการ และจำเลยให้ดำเนินกระบวนการพิสูจน์ข้อเท็จจริงผ่านการนำเสนอพยานหลักฐานต่อศาลที่ทำหน้าที่เป็นผู้วินิจฉัยข้อพิพาทอย่างเป็นกลาง อย่างไรก็ตาม ในบริบทของประเทศไทย บทบาทของรัฐในฐานะผู้ดำเนินคดีมีความเข้มแข็งสูง ส่งผลให้โครงสร้างดังกล่าวไม่เป็นไปตามอุดมคติของระบบกล่าวหาอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน การนำองค์ประกอบของระบบไต่สวนเข้ามาใช้ในบางประเภทคดี โดยเฉพาะคดีทุจริตและคดีที่มีผลกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัฐในการเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการค้นหาความจริง (truth-seeking function) ผ่านการให้อำนาจศาลและองค์กรอิสระในการแสวงหาข้อเท็จจริงเชิงรุก (active judicial role) มากขึ้น คณิต ฐ นคร (2562) ได้อธิบายอย่างมีนัยสำคัญว่า ระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยควรถูกมองในฐานะ “ระบบผสม” (mixed system) ที่มีการบูรณาการระหว่างแนวคิดสองระบบดังกล่าว ซึ่งส่งผลทั้งเชิงบวกและเชิงลบ กล่าวคือ ในด้านหนึ่งช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของรัฐในการควบคุมอาชญากรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งอาจกระทบต่อหลักประกันสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา หากไม่มีการออกแบบกลไกถ่วงดุลที่เหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าว หยุต แสงอุทัย (2561) ได้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยเป็นกระบวนการ “ปรับสมดุลเชิงโครงสร้าง” ระหว่างอำนาจรัฐกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับหลักนิติธรรม (rule of law) ให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล ทั้งนี้ ความท้าทายสำคัญอยู่ที่การทำให้กลไกเชิงสถาบันสามารถรองรับทั้งประสิทธิภาพและความยุติธรรมได้พร้อมกันอย่างแท้จริง

การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาส

ประเด็นการตีความและการบังคับใช้ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 157 ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนในเชิงนิติวิธี เนื่องจากเกี่ยวข้องกับการกำหนดขอบเขตของ “เจ้าพนักงาน” และการขยายความรับผิดไปยังบุคคลที่มีใช้เจ้าหน้าที่รัฐโดยตรง แต่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจที่มีลักษณะกึ่งสาธารณะ จากผลการศึกษาพบว่ากรณีที่เกี่ยวข้องกับเจ้าอาวาสซึ่งมีบทบาทในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด ก่อให้เกิดข้อถกเถียงทางกฎหมายว่าการกระทำของบุคคลดังกล่าวสามารถตีความให้เข้าข่ายมาตรา 157 ได้หรือไม่ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีการใช้อำนาจตามที่ได้รับมอบหมายจากรัฐ หรือดำเนินการในฐานะผู้ดูแลทรัพย์สินที่มีลักษณะเป็นสาธารณะ วิษณุ เครืองาม (2563) ได้ให้ทัศนะเชิงวิเคราะห์ว่า แม้พระภิกษุจะมีใช้เจ้าพนักงานตามนิยามทั่วไปของรัฐ แต่ในบางสถานการณ์ที่มีการมอบอำนาจหรือการใช้อำนาจที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับรัฐ อาจต้องพิจารณาความรับผิดในเชิงหน้าที่ (functional approach) มากกว่าการยึดติดกับสถานะทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล (2564) ได้ตั้งข้อสังเกตเชิงวิพากษ์ว่า การขยายความรับผิดทางอาญาในลักษณะดังกล่าวอาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการละเมิดหลักความชัดเจนของกฎหมายอาญา (principle of legality หรือ nulla poena sine lege) ซึ่งเป็นหลักประกันพื้นฐานของรัฐเสรีประชาธิปไตย หากการตีความขยายขอบเขตเกินกว่าที่กฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจน อาจส่งผลให้เกิดความไม่แน่นอนทางกฎหมาย (legal uncertainty) และกระทบต่อความเชื่อมั่นของสังคมต่อกระบวนการยุติธรรม

ระบบไต่สวนและความยุติธรรมในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

ระบบไต่สวนในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบในประเทศไทยมีพัฒนาการในลักษณะของการตอบสนองต่อความซับซ้อนของอาชญากรรมเชิงโครงสร้าง (structural corruption) ซึ่งไม่สามารถใช้กระบวนการกล่าวหาแบบดั้งเดิมในการแสวงหาความจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอ ระบบดังกล่าวเปิดโอกาสให้ศาลและองค์กรที่มีอำนาจพิเศษสามารถมีบทบาทเชิงรุกในการสืบหาข้อเท็จจริง (inquisitorial fact-finding function) ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดจากความไม่สมดุลของพยานหลักฐานที่คู่ความนำเสนอ อย่างไรก็ตาม การเพิ่มบทบาทของศาลในเชิงรุกย่อมต้องมาพร้อมกับกลไกการคุ้มครองสิทธิของจำเลยอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะหลักกระบวนการยุติธรรมโดยชอบ (due process of law) คณิต ฦ นคร (2562) ได้เน้นย้ำว่า แม้ระบบไต่สวนจะช่วยยกระดับประสิทธิภาพในการค้นหาความจริง แต่หากขาดกลไกถ่วงดุล อาจนำไปสู่การลดทอนหลักความเป็นกลางของศาล (judicial impartiality) และส่งผลต่อความชอบธรรมของกระบวนการยุติธรรมโดยรวม ในขณะที่ ฤทธิพล บวรกุล (2560) ได้วิเคราะห์ในเชิงสังคมวิทยากฎหมายว่า ระบบไต่สวนในคดีทุจริตของไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้าง “ความไว้วางใจของสาธารณะ” (public trust) ต่อกลไกการปราบปรามการทุจริต แต่ในขณะเดียวกันยังเผชิญกับความท้าทายด้านความโปร่งใสของกระบวนการไต่สวน ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของความชอบธรรมเชิงสถาบัน

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับมาตรา 157 และการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาส

จากผลการวิเคราะห์เชิงบูรณาการของข้อมูลเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ งานวิจัยนี้เสนอว่า การพัฒนากฎหมายที่เกี่ยวข้องควรมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงโครงสร้างเชิงนิยามและการเสริมสร้างกลไกคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ประการแรก ควรมีการกำหนดนิยามของ “เจ้าพนักงาน” ให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับบริบทขององค์กรศาสนาและองค์กรกึ่งรัฐ เพื่อหลีกเลี่ยงการตีความที่ขยายเกินขอบเขตเจตนารมณ์ของกฎหมายอาญา โดยควรพิจารณาแนวคิดเชิงหน้าที่ (functional definition) ควบคู่กับแนวคิดเชิงสถานะ (status-based definition) ประการที่สอง ควรเสริมสร้างกลไกคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะในช่วงการสอบสวนและไต่สวน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและหลักกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม ทั้งนี้ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล (2564) ได้เสนอว่า หลักความได้สัดส่วน (principle of proportionality) ควรถูกนำมาใช้เป็นกรอบในการกำหนดขอบเขตของอำนาจรัฐในการดำเนินคดีอาญาอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ คณิต ฐ นคร (2562) ยังได้เสนอในเชิงนโยบายว่าการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาควรมุ่งไปสู่การสร้าง “ดุลยภาพเชิงโครงสร้าง” (structural balance) ระหว่างประสิทธิภาพของรัฐในการบังคับใช้กฎหมายกับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ซึ่งถือเป็นแก่นกลางของระบบกฎหมายอาญาสมัยใหม่

สรุป

ผลจากการวิจัยการวิจัยนี้เพื่อศึกษาพัฒนาการทางแนวคิดและทฤษฎีของการดำเนินคดีอาญา วิเคราะห์พฤติการณ์การปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบหรือโดยทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาส ศึกษาเปรียบเทียบระบบไต่สวนกับระบบกล่าวหาในบริบทคดีอาญาทุจริตและประพฤตินิชอบ ตลอดจนเสนอแนวทางการคุ้มครองสิทธิของเจ้าอาวาสในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการวิจัยเอกสารเป็นหลักจากทั้งเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ แล้วดำเนินการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและสังเคราะห์เชิงพรรณนาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยชี้ว่า ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤตินิชอบมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากระบบกล่าวหา โดยเน้นบทบาทเชิงรุกของศาลในการแสวงหาความจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเชิงเนื้อหา (substantive justice) มากกว่าการพิจารณาเชิงรูปแบบ อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวยังมีความซับซ้อนและต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเชิงลึกของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ การทุจริตของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าอาวาสยังคงเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อธรรมาภิบาลและความเชื่อมั่นในระบบยุติธรรม แม้ว่าจะมีการจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤตินิชอบและมีกฎหมายเฉพาะรองรับ แต่ยังพบข้อจำกัดสำคัญในด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะเจ้าอาวาสที่ยังขาดกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจนในการรับรองสิทธิระหว่างการสอบสวนและไต่สวนให้สอดคล้องกับหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ตามรัฐธรรมนูญ ดังนั้น การศึกษานี้เสนอให้มีการปรับปรุงกรอบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งสร้าง

ศุลยาพระหว่างประสิทธิภาพในการปราบปรามการทุจริตกับการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา ทั้งนี้เพื่อยกระดับความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา เสริมสร้างธรรมาภิบาล และดำรงความมั่นคงของพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรพิจารณาทบทวนและแก้ไขกฎกระทรวง ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2520) ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยกฎกระทรวง ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2536) ในส่วนที่กำหนดให้เจ้าอาวาสอยู่ในลำดับผู้ปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทเชิงปฏิบัติของการบริหารวัด
2. ควรพิจารณาปรับปรุงกฎหมายอาญา มาตรา 24 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนพระสังฆาธิการ โดยทบทวนสถานะเชิงโครงสร้างของเจ้าอาวาสในระบบการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความชัดเจนทางกฎหมายและลดความซ้ำซ้อนของสถานะ
3. หากมีการปรับแก้ดังกล่าว จะส่งผลให้สถานะของเจ้าอาวาสไม่ถูกตีความเป็น “เจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา” โดยอัตโนมัติ อันจะช่วยลดความเสี่ยงของการตีความขยายความรับผิดชอบทางอาญาเกินกว่าขอบเขตหน้าที่ที่แท้จริง
4. เจ้าอาวาสยังคงต้องรับผิดชอบในฐานะบุคคลตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายอาญาในกรณีที่มีการกระทำความผิดโดยตรงตามองค์ประกอบของความผิดนั้น ๆ โดยไม่ต้องอาศัยสถานะเจ้าพนักงานเป็นเงื่อนไขในการรับผิด

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับระบบการบริหารศาสนาในต่างประเทศ เพื่อประเมินรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้นำศาสนา” และ “สถานะเจ้าหน้าที่ของรัฐ” ในบริบทกฎหมายมหาชน
2. ควรมีการศึกษาผลกระทบเชิงประจักษ์ (empirical impact) ของการกำหนดสถานะเจ้าพนักงานต่อการดำเนินคดีอาญาที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ โดยเฉพาะคดีทุจริตและคดีที่อยู่ในอำนาจศาลพิเศษ
3. ควรขยายการวิจัยไปสู่การวิเคราะห์เชิงนิติปรัชญา (legal philosophy) เพื่อพิจารณาความเหมาะสมของการผูกพันสถานะทางศาสนากับสถานะทางอาญาในรัฐสมัยใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2547). *ประวัติศาสตร์กฎหมายและการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ. (2551). *อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการต่อต้านการทุจริต ค.ศ. 2003 (United Nations Convention Against Corruption: UNCAC 2003)*. สำนักงาน ป.ป.ช.
- คณิต ณ นคร. (2562). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและระบบกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- คณิต ณ นคร. (2564). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- ถวิลวดี บุรีกุล. (2560). *ธรรมาภิบาล การทุจริต และความไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ราชบัณฑิตยสภา. (2549). *กฎหมายตราสามดวง ฉบับชำระใหม่*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสภา.
- วิชญ์ เครื่องงาม. (2563). “แนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของเจ้าพนักงานและบุคคลที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับรัฐ”. ใน *เอกสารวิชาการด้านกฎหมายมหาชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- สมทรัพย์ นำอำนวย. (2541). *ทฤษฎีและหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. (2563). *พัฒนาการระบบศาลและกระบวนการยุติธรรมไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- สำนักงานศาลยุติธรรม. (ม.ป.ป.). *ระบบไต่สวนในคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานศาลยุติธรรม.
- สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล. (2564). *หลักกฎหมายอาญา: ทฤษฎีและการตีความ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- โสภณ รัตนกร. (2564). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ภาคทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม.
- Baker, C., & Phongpaichit, P. (2014). *A history of Thailand*. Cambridge University Press.
- Transparency International. (2023). *Corruption Perceptions Index 2023*. Berlin: Transparency International.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2004). *United Nations Convention against Corruption*. Vienna: UNODC.

